

KURAN DİYALOGLARINDA ÜSLÛP ÇEŞİTLERİ*

Ahmet ERDİNÇLİ **

Özet

Kur'ân, iki veya daha çok insanın birbirleriyle karşılıklı konuşması olarak tanımlanan diyalog üslûbuna çok fazla yer vermiş ve içindeki birçok konuyu, değişik diyalog üslûplarıyla ifade etmiştir. Son ilâhi kitap, diyaloglar vasıtasıyla insanların sadece Allah'la ilişkilerini değil, aynı zamanda kıyamete kadar gelecek insanların birbirleriyle olan ilişki ve iletişimlerini de düzenleyen birçok örnek sunmaktadır. Çünkü bu kitap, insanın âhireti için lazım olacak emir ve yasakları belirttiği gibi, onun dünya ve âhiretine yararlı olacak birçok karşılıklı konuşmayı da ihtiva etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, tefsir, konuşma, karşılıklı konuşma, üslûp.

STYLES OF DIALOGUES IN THE QUR'ÂN

Abstract

Qur'ân gave a lot of importance to the mode of dialogue which is defined as mutual speaking between two or more people, and explained most of its content with different styles of dialogues. Through the use of dialogues, this last holy book offers numerous examples organizing not only the relationship and communication between human beings and God but also between all the human beings who will be born till the end of the world; because this book mentions the commands and prohibitions which will be necessary for the afterlife and embodies many dialogues for the sake of an individual's activities of this world and hereafter.

Key Words: Qur'ân, interpretation, speaking, dialogue, style.

* Bu makale "Kur'an-ı Kerim'de Karşılıklı Konuşmalar" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr, Manisa İl Müftülüğü, Cezaevi Vaizi, ahmeterdincli@hotmail.com

Giriş

Konuşma, yüce yaratıcının insana bahşettiği en önemli nimetlerden birisidir. İnsan bu nimet sayesinde başta rabbi olmak üzere hemcinsleriyle iletişimini tesis eder. İki veya daha fazla insanın bir araya gelerek karşılıklı konuşmasına diyalog denmektedir.¹ Fransızca olan bu kelime Arapçada muhâvere olarak isimlendirilmektedir. İnsanlara özgü bir iletişim aracıdır.² Diyalog iki yönlü bir etkileşimle bir kişinin; hem konuşmacı, hem dinleyici, hem gönderici, hem de alıcı olduğu³ bir iletişim biçimi olarak tarif edilmektedir.

Kur'ân, diyaloglarında dini mesajların yanında diyalogun usul ve üslûbuna dair birçok ilkenin altını çizmektedir. Kur'ân içerisinde Allah'ın ruhlara "ben sizin rabbiniz değil miyim?" diyalogu, ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'in yaratılışı esnasındaki diyaloglar başta olmak üzere insanın hem bu dünya hayatıyla ilgili hem de ahiret hayatındaki cennet ve cehennem ehlinin birtakım diyaloglarına varıncaya kadar pek çok örnek sunar.

Çalışmamızda açıklanmasında fayda mülâhaza edilen kavramlardan birisi de üsluptur. Üslûp; Sözlükte; *ağaçlar arası yol, sanat, yön, mezhep, konuşanın sözünde takip ettiği metod, biçim, tarz, eda, stil, ifâde tarzı, anlatım yolu* gibi anlamlara gelmektedir.⁴ Buna göre üslûp, ya zihinde ortaya çıkan anlamın söz ve yazıyla ortaya konulması, ya da bir insanın, kendine has anlatım biçimidir.⁵ Sonuçta bu kelime, anlatılmak istenen sözü ifâde etme biçimidir.

Her insanın kendine özgü bir üslûbu olduğu gibi son ilâhi kitabın da kendine özgü bir üslûbu vardır. Kur'ân, insanlara misal ve örnekler eşliğinde birçok dini ve ahlâkî esasları farklı metotlarla anlatmıştır. Ancak onun üslûbu, beşer üslûbunun hepsinden üstün ve çeşitlidir. Bu sebeple Kur'ân'ın meseleleri

¹ Muhammed Şefik Garbal, *Mevsuâtü'l-Arabiyyeti'l-Müeyyessere*, New York: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1975, I, 743; Mustafa Uslu, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 2007, s. 86.

² Ömer Demir v.dğr., *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992, s. 98.

³ Erol Mutlu, *İletişim Sözlüğü*, Ankara: Ark Yayınları, 1995, s. 315.

⁴ Bedruddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, tahkik. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut; Dâru'l-Mafire, ts., II, 398; Erdoğan Baş, *Kur'ân'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2003, s. 91.

⁵ Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, tashih; Muhammed Abdulvehhab, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1997, VI, 319; İsmail b. Hammâd el-Cevherî,, *es-Sihah fi'l-Lüğati ve'l-Ullüm*, tasnif: Nedim Mar'aşlı, Üsâme Mar'aşlı, Beyrut: Dâru'l-Hadarâti'l-Arabiyyi, 1975, s. 491; Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İFAV Yayınları, II. baskı, 2011, s. 312; Nusreddin Bolelli, *Belağat*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2009, s. 30-31.

anlatım üslûbu, lafızlarının dizilişi ve verdiği örneklerin güzelliği her insanı etkilemiştir.

Kur'ân kendisinde bulunan değişik üslûplarla muhâtapların ruhlarına hitâp etmiştir.⁶ Yine o, anlatımını tek bir tarz üzerine yapmayıp, hedeflediği amaçlar doğrultusunda çeşitli yol ve yöntemleri kullanmıştır.⁷ Kur'ân'ın üslûbunu diğer yapıtlardan farklı kılan özelliklerden birisi de onun dili ve dilin estetiğini oluşturan edebî sanatları kendine has bir tarzda kullanmasıdır.⁸ Kur'ân'ın ifâdesi ve üslûbu kendi vasfına yakışır bir derecededir. O, anlamadan dinleyenlerin bile ruhunu harekete geçirir.⁹

Kur'ân'ın, aynı ayetinden herkes kendi ilmi ve yeterliliğine göre hisse elde etmektedir. O, Mekke'de muhâtapları müşrik ve ümmi bir toplum olduğu için, belağatça kuvvetli bir üslûp-i âli ve icazlı bir şekilde iman esaslarını muhâtaplarına sunmuştur. Medeni sürelerde ise tafsil, izah ve sade bir üslûpla meseleleri örneklendirmiştir.¹⁰ Sonuç olarak Kur'ân, çok kısa denilebilecek bir zaman içerisinde üslûbu sayesinde insanlığı şirk ve küfürden çıkarıp, onlara iki dünya saadetini göstermiştir.

Kur'ân'da Karşılıklı Konuşma Üslûpları

Kur'ân, muhâtaplarını irşad edip bu istikamette eğitirken direk hitâp üslûplarının yanında, birçok dolaylı hitâp şekillerini de kullanmıştır. Bu dolaylı hitâp üslûplarından birisi de diyalog üslûbudur. Bu yöntemle muhâtaba verilecek bilgi, ders ve eğitimin belli bir istikamette gerçekleştirilmesi daha kolay olmaktadır. Özellikle diyalogların çokça bulunduğu Kur'ân kıssalarında konuşma üslûbu ile ilk planda muhâtapların hidâyet¹¹ ve terbiyesi hedef alınmıştır.¹²

Kur'ân-ı Kerim muhâtaplarının seviyesine göre farklı eğitim metotlarını kullanmış, soru sorma, cevap verme, tartışma, kıssa anlatma, teşvik etme ve sakındırma vb. üsluplarla muhâtabın dikkatini istediği konuya çekmiştir. Son

⁶ Mustafa Sadık er-Râfi, *İ'câzu'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyyi*, Beyrut: Dâru'l-Erkam, III. baskı, 2004, s. 167.

⁷ Hüseyin Abbas, *Kasasu'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Ürdün: Daru'n-Nefâis, 2010, s. 47.

⁸ Mehmet Dağ, *Kur'ân'da Üslûp Diyalektiği İltifat*, Ankara: Salkımsöğüt Yay., 2008, s. 167.

⁹ Muhammed Hamidullah, *İslama Giriş*, çev. Kemal Kuşçu, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1961, 26.

¹⁰ Said Nursi, *Sözler*, İstanbul: Sözler Yayınevi, 2006, s. 442-443.

¹¹ En'am 6/76-81, 150; Enbiya 21/52-70.

¹² İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir: Işık Yayınları, 1995, s. 323.

ilahi mesajda bulunan diyaloglarda başlıca şu üslupların kullanıldığı görülmektedir.

Çalışmamız, bazı tefsir kaynaklarından istifade etmek suretiyle kısa değerlendirmeler yapmak şeklinde olacaktır.

a. Soru-Cevap Üslûbu

İnsanlar için en önemli öğrenme metotlarından birisi soru- cevap şeklindeki diyaloglardır. Kur'ân, soru-cevap yoluyla insanların doğruları bulmasına çalışmakta ve onlarla soru-cevap yoluyla diyaloglar kurup onları hidâyete davet etmektedir. Bu bağlamda Kur'ân soru sormaya çok önem vermiş¹³ ve kendisinde yer alan 42 ayette¹⁴ bunu muhataplara göstermiştir.¹⁵

Kur'ân'da muhâtaba verilmek istenen mesaj, değişik anlatım tarzlarıyla ifâde edilmiştir. Bunlardan birisi de istifhâm yani soru-cevaptır. Bu yolla anlatım daha etkili kılınarak muhâtabın anlama yeteneği pekiştirilmektedir.¹⁶ Soru-cevap üslûbu; eğitim ve öğretim faaliyetlerinde çok önemli olduğundan, Kur'ân bunu birçok âyette kullanmıştır. Özellikle Mekkî sûre ve ayetlerde daha da öne çıktığı görülmektedir.¹⁷

Kur'ân'da Hz. Peygamber'e sorulan sorulardan bazıları, bizzat Allah tarafından cevaplanarak soruyu soranlara nasıl cevap vermesi gerektiği ifâde edilmiştir. Bunlardan birisi de ruh hakkındadır; "*Sana ruh hakkında soru sorarlar. -De ki; ruh Rabbimin emrindedir. Size ancak pek az ilim verilmiştir.*"¹⁸ Bu ayette insanların bilgilerinin olmadığı ruh hakkında Hz. Peygambere sorular sorduğu görülmektedir. Akabinde Allah bu konuda açıklamalarda bulunmakta¹⁹ sonuçta ruhun Allah'tan başkasının tam olarak kavramasına imkân olmayan gayb konularından birisi olduğu vurgulanmaktadır.

Hz. Peygamber de bazen ele alacağı bir konuya, ilgi çekici bir soruyla başlayarak dikkatleri üzerine çektikten sonra o meseleye temas etmiştir.²⁰ Çoğu

¹³ Yusuf Şevki Yavuz, *Kur'ân-ı Kerim'de Tefekkür ve Tartışma Metodu*, Bursa: İlim ve Kültür Yayınları, 1983, s. 176.

¹⁴ Mahmud Çanga, *Kur'ân-ı Kerim Lügatı*, Timaş Yayınları, İstanbul 1991. s. 131.

¹⁵ Bakara, 2/186; Mâide, 5/109; Â'râf 7/37, 82; İbrahim 14/21-22.

¹⁶ Alican Dağdeviren, *Kur'ân'da Sorular ve Cevaplar*, İzmir: Yeni Akademi, 2006, s. 92.

¹⁷ Bu konuda bakınız: Habibim sana hilal'i sorarlar? (Bakara 2/215), içki ve kumarı sorarlar (2/ 218), yetimleri sorarlar (2/220) bunlar ve benzeri birçok ayette bu üslup kullanılmaktadır.

¹⁸ İsrâ 17/85.

¹⁹ Hayrettin Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınları, 2007, III, 446.

²⁰ Necip Halid Âmir, *Peygamberimiz Sorunları Nasıl Çözerdi?*, çev. Ömer Faruk Tokat, İstanbul: Gonca Yayınları, 2011, s. 130.

zaman bu soruların muhatabın dikkatini çekme ve ona yeni bir şey öğretmek için olduğu görülmektedir.²¹

b. Kıssa Anlatma Üslûbu

Kıssa sözlükte “anlatmak, haber vermek, bildirmek” anlamına gelen kassa fiilinden türetilmiş olup, “anlatılan hikâyeye ve haber” anlamına gelmektedir. Dini kavram olarak, *eski millet ve kavimlere ait haberler için kullanılmaktadır*.²²

Kur'ân-ı Kerim'in muhtevası içinde önemli yer tutan anlatımlardan birisi; geçmiş milletler, peygamberler ve bazı önemli tarihi olayları anlatan kıssalardır.²³ Razi (ö. h., 606); Kur'ân'da kıssaların bulunma sebebini şöyle açıklamaktadır: “Kur'ân'da bulunan bütün âyetler; tevhid, nübüvvet ve âhireti ispat için gelmiştir. Bundan dolayı Kur'ân'da zikredilen kıssa ve darb-ı meseller de insanlara bu inançları yerleştirmek için sunulmuştur.”²⁴ Kur'ân'da bu kıssaların yer almasının sebebi; geçmiş kavim ve milletlerin başına gelenlerden ibret alınması ve önceki şeriatleri öğrene ve geçmiş peygamberlerin mücadelelerini öğrenmektir.

Kur'ândaki kıssalar her dönem tebliğ vazifesi yapan tebliğciler tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Kıssalar konu bakımından genelde vahiy ve risaleti ispatladığından imani konular anlatılırken kıssalardan faydalanılmıştır.²⁵ Kur'ân kıssaları konu, üslûp ve olayları ele alış itibarıyla sadece edebî bir sanatı gerçekleştirme gayesinde değildir. Bilakis kıssalar, Kur'ân'ın dini maksatlarını gerçekleştirmek için kullandığı birçok vesileden sadece bir tanesidir.²⁶

Her kıssa ve hikâyede diyalog bulunması gerekmez de Kur'ân kıssalarında diyalog önemli bir unsur olarak dikkat çekmektedir.²⁷ Kur'ân kıssalarının üslûp ve metodu dikkatle incelendiğinde üç temel nokta dikkat çekmektedir. Bunlar: öncelikle bu kıssalarda dini bir mesaj, emsalsiz, edebî bir üslûp ve son olarak bu kıssalarda asıl gaye olan dini hakîkâtlere yanında, vahiy

²¹ İbrahim Canan, *Peygamberimizin Tebliğ Metodları*, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2007, s. 306.

²² Hüseyin b. Muhammed b. Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1422/2001, s. 413; Hasan Cirit, “Kussas”, DİA, Ankara: TDV Yayınları, 2002, XXVI, 463; Şehmus Demir, *Mitoloji, Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2003, s. 73.

²³ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara: TDV Yayınları, 2003, s. 171; Suat Yıldırım, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011, s. 102.

²⁴ Fahrüddin Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Ğayb)*, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-A'rabî, 1997, XXVIII, 30.

²⁵ Fikret Karaman, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, Ankara: DİB Yayınları, 2010, s. 231.

²⁶ Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 27.

²⁷ Ahmed Muhammed Halefullah, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı (el-Fennü'l-Kasasî)*, Ankara: Ankara Okulu, 2012, s. 375.

kaynağından başka bir yolla öğrenilmesi mümkün olmayan tarihi bilgilerin elde edilmesidir.²⁸

Mesela Hz. Salih'in kavmiyle olan tevhid mücâdelesini aktararak Hz. Peygamber'e teselli verilmiştir: *"Semûd kavmi de uyarıcıları yalanlamış ve şöyle demişlerdi: "İçimizden bir insana mı uyacağız? O takdirde biz apaçık bir sapıklık ve delilik içine düşmüş oluruz." –"Bizim aramızdan vahiy ona mı verildi? Hayır o, yalancının, şumarığın biridir." -Onlar yarın bilecekler: Kimmiş yalancı, kimmiş şumarık!*²⁹. Bu sözler, Allah'ın görevlendirdiği her elçiye söylenen ve değişmeyen sözlerdir. Oysa Allah (cc), peygamberlik görevini kime vereceğini herkesten iyi bilir ve belirlediği kişiye vahyini indirir. Âyetler, Hz. Salih'in kıssasını aktarıırken söz birden Hz. Peygamber'e getirilerek iltifat üslûbuna geçilmiştir. Olay sanki o anda oluyormuş gibi zihinlerde canlanmaktadır.³⁰ Âyetlerin sonunda, kıyamette kâfirlerin akıbetine vurgu yapıp tehdit üslûbuyla müşrikler uyarılmıştır.

c. Tartışma Üslûbu

Tartışma; *"belirli bir konu üzerinde birbirine ters, zıt ya da aykırı olan görüş, düşünce ve kanaatlerin karşılıklı olarak ifade edilip savunulması"* demektir.³¹ Tartışma veya cedel; dinî veya din dışı konulara ilişkin herhangi bir görüşün savunulmasını temel alır.

Kur'ân muhataplarını birtakım hakikatlere iman etmeye ikna için birtakım tartışma konuları başlatır ve sonucunda muhataba kazancı veya kaybedeceği son hatırlatılır.³²

Kur'ân'ın muhaliflere karşı kullanılmasını ve uygulanmasını istediği üslûp, Nahl Sûresinin 125. âyetinde başta Hz. Peygamber olmak üzere bütün tebliğcilere bildirilmiştir. Bu âyete göre; ortaya konulacak bir tartışmada muhâtaplara karşı takip edilecek üç esas vardır. 1. Allah yoluna hikmetle davet etmek. Bu, bilge insanlara yönelik uygulanması gereken bir yöntemdir. 2. Muhâtapları güzel öğütle davet etmektir ki bu da insanların çoğunluğunu teşkil eden ve henüz fitratları bozulmamışlara yönelik bir üslûptur. Bunlar delilleri değerlendirecek derecede olamadıkları için onlara anlayabilecekleri bir lisanla güzel öğüt vermek gereklidir. Bu tür diyaloglarda üslup bazen onları cehennem

²⁸ Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 143.

²⁹ Kamer 54/23-26.

³⁰ Seyyid Kutub, *fi Zilâli'l-Kur'ân*, Kahire: Dâru'ş-Şurûk, XXXII. baskı, 2003, VI, 3432.

³¹ Demir v.dğr., *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, s. 394

³² Yûsuf 12/36-37; Meryem 19/2-6; Mü'min 40/28-29.

vb. şeylerle uyarma, bazen de cennet vb. şeylerle müjdeleme ağırlıklı gerçekleştirilir.³³ 3. Muhâtaplarla en güzel şekilde tartışmak ve mücâdele etmektir. Bu da muhâtapları kırmadan, incitmeden iknâ edici bir üslûp kullanmak suretiyle gerçeği tebliğ etmektir. Çünkü insan, gururlu ve inatçı bir varlıktır. İkna edici bir tarzda davranılmadığında inadından vazgeçmesi mümkün değildir. Bundan dolayı bütün peygamberlerin muhaliflerine karşı uygulamış oldukları davet ve tebliğ metodu, tatlı söz ve güzellikle iknâ etme metodu olmuştur.

Nemrut'un Hz. İbrahim'le Allah hakkında tartışmaya girmesi Kur'ân'da şöyle anlatılır: *"Allah, kendisine hükümdarlık verdi diye (şımarıp böbürlenerek) Rabbi hakkında İbrahim ile tartışanı görmedin mi? -Hani İbrahim, "Benim Rabhim diriltir, öldürür." demiş; o da, "Ben de diriltir, öldürürüm" demişti. (Bunun üzerine) İbrahim, "Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir, sen de onu batıdan getir" deyince, kâfir şaşırıp kaldı. Zaten Allah zâlimler topluluğunu hidâyete erdirmez."*³⁴ Bu ayette ulü'l-azm peygamberlerden Hz. İbrahim ile yaşadığı döneminin kralı Nemrut arasında vuku bulan bir tartışma ele alınmaktadır. Nemrut, Hz. İbrahim'le Allah hakkında tartışmıştır. Aslında o, Allah'ın varlığına değil, Allah'ın ilâhlık ve yegâne güç sahibi olmasına karşı çıkmıştır.³⁵ Kur'ân bu ayetle insanın tartışmacı bir yapıya sahip olduğuna dair bir örnek sunmaktadır.

d. Açıklama Üslûbu

Kur'ân'da birçok diyalogta açıklama üslûbunun kullanıldığı görülmektedir.³⁶ Bu üslûp, genelde insanların bilgi sahibi olmadığı Allah (cc), ibadet, âhiret halleri, dirilme, iman ve haşr gibi gaybî³⁷ konulardaki konuşmalardır. Bu tür diyaloglar Yüce Yaratıcının Hz. Peygamber'e *"de ki"* gibi ifâdelerle başladığı görülmektedir.

İnsanın yaratılış evrelerini açıklayan şu âyetler açıklama üslûbu açısından dikkat çekicidir: *"-Ey insanlar Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir "alaka"dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir "mudga"dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde*

³³ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İFAV Yayınları, II. baskı, 2011, s. 41.

³⁴ Bakara 2/258.

³⁵ Abdullah Emin Çimen, *Kur'ân-ı Kerim'de Helâk Kavramı*, İzmir: Işık Akademi Yay., 2007, s. 499.

³⁶ Bu konudaki ayetler için bknz. Bakara 2/67-73, 259, 260; Meryem 19/66-72; Neml, 27/64, 69; Yâsîn, 36/77-83.

³⁷ Fussilet 41/47-48.

durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdriyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hale gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir.”³⁸ Bu âyet, bütün insanlara kendi yaratılışlarını düşünmelerini istemektedir.³⁹ Âyet konu itibariyle insanı, insanın yaratılışını, anne karnındaki evrelerini, dünyadaki dönemlerini açıklamaktadır.

e. Tekrar Üslûbu

Tekrar; Arapça bir kelime olup, sözlükte “*aynı kelimenin veya aynı düşünceyi, belli bir davranışın, tesadüfi, otomatik ya da kasıtlı yeniden söylenmesi, ifade edilmesi veya yapılmasına*” denir.⁴⁰ Ayrıca yineleme ve geneleme anlamlarına gelmektedir. Buradan yinelemek; bir sözü yeniden söylemek iken genelemek; aynı sözü aynı anlamdaki değişik sözcüklerle söyleme⁴¹ anlamına gelir ki bu da tekrarın iki farklı anlamı olduğunu göstermektedir.⁴²

Kur’ân’da pek çok konu tekrar sayesinde muhatapın zihninde yer tutar. Böylece muhatap konuyu iyice benimser ve kolayca hatırlar. Kur’ân, bu dünyadan, geçmişten haber verdiği gibi gelecek olan âhiret hayatından da haber vermektedir. O, dünyaya imtihan için gönderilmiş olan insanın bu imtihanın sonucuna göre ahirette gidecekleri yerleri ve yaşayacakları duyguları en canlı örnekleriyle tekrar tekrar göz önüne sermektedir. Bunun amacı insanın ahireti düşünmesi, yaratılış amacını gözetmesi ve ahiret için hazırlık yapmasına teşvik etmektir.⁴³ Ayrıca Allah (cc) Kur’ân’da tekrarlanan kıssa ve konuşmaları her defasında farklı bir nedenden dolayı tekrarlamıştır.⁴⁴ Bunun amaçlarından birisi de manayı kuvvetlendirmek ve ifadeyi güçlendirmektir.⁴⁵

Kur’ân-ı Kerim, her asır, her yer ve her seviyeden insana hitap eder. Bundan dolayı mesajlarını farklı üslûplarla sunmaktadır. Bu üsluplardan birisi de tekrar üslûbudur. “*Böylece bu kitabı Arapça bir Kur’ân olarak indirdik ve onda*

³⁸ Hacc 22/5.

³⁹ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIII, 8.

⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-A’rab*, V, 135.

⁴¹ Orhan Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, s. 323.

⁴² Gümrükçüoğlu, Süleyman, *Kur’ân’da İletişim Dili*, İstanbul: Etkileşim Yay., 2014, s. 261.

⁴³ Bu konudaki diyaloglar için bkz. Â’râf 7/38-45; Şûra 42/44-46; Müddessir 74/39-47.

⁴⁴ Halid Abdurrahman Akk, *Usûlu’t-Tefsir ve Kavâiduhu*, Beyrut: Dâru’n-Nefâis, 2007, s. 72.

⁴⁵ Nasrullah Hacimüftüoğlu, *İ’caz ve Belâgat Deyimleri*, Erzurum: EKEV, 2001, s. 156.

uyarı ve tehditlerimizi farklı üsluplarla anlattık"⁴⁶ âyeti Kur'ân'da tekrarların işlevini belirtmektedir. Mahza tekrar gibi görünen bu diyaloglar her seferinde muhatapların dikkatini konunun farklı bir yönüne çekerek tabloyu bir bütün olarak gözler önüne sermeye çalışır. Kur'ân, içerisindeki bazı meseleleri muhataplarının kalplerine yerleştirmek için muhtelif şekillerde tekrar lazımdır.⁴⁷

Her zaman farklı bir üslupla insana ve gönlüne hitap eden Kur'ân'ın tekrar üslûbundan da insan hiçbir şekilde herhangi bir sıkıntı ve usanç duymamaktadır.⁴⁸ Çünkü Kur'ân aynı şeyi değişik yerlerde, farklı maksatlar, farklı irşad gayeleriyle tekrar eder. Her makamda tekrar ettiği meseleyi farklı açılardan yeni bir mana ile muhataba takdim eder. Rahman Süresinde 31 defa tekrarlanan "*O halde Rabbinizin nimetlerinden hangisini yalanlayabilirsiniz*"⁴⁹ âyeti ile Mürselât Sûresinde 10 defa tekrarlanan "*O gün (Kıyamet'te) inkârcuların vay haline*"⁵⁰ mealindeki âyetler bu hususa açık misallerdir. Bu âyetlerden her biri, her defasında değişik konular ve nimetlerden sonra tekrar edilirler ki, nimetin çeşidine göre her seferinde muhatabın dikkati yeni bir manaya çekilmektedir.⁵¹ Böyle bir tekrar inananlar için usanç değil, bilakis onlara şevk ve zevk vermekte, imanlarını daha da ziyadeleştirmektedir.

Tekrar, muhâtabı uyarma vasıtalarından biridir. Bu üslûp, değişik vesileler için yapılabilir. Bazen söylenen konunun ehemmiyeti için kullanılır.⁵² Mesela ibâdet ve hüküm bildiren âyetlerin tekrarı onları işlemeye teşvik etmekte onlara duyarsız kalmaya engel olmaktadır.⁵³ Kur'ân-ı Kerim'de tekrarların genel olarak kıssalar şeklinde kullanımı yaygındır. Bundan dolayı, kıssalardaki muhâtaplar vasıtasıyla bazı konular sıkça tekrar edilmiştir. Mekke'de inen ve içerisinde karşılıklı konuşmalardan bahsedilen ayetlerde; tevhid, iman, nübüvvet, vahiy, haşr vb. imanî konuların ve geçmiş kavimlerin başına gelen felaketlerin sıkça tekrar edildiği görülmektedir.

⁴⁶ Tâhâ 20/113.

⁴⁷ Said Nursi, *İşârâtü'l-İ'caz*, İstanbul: Sözler Yayınevi, 2006, s. 32.

⁴⁸ Cüneyt Eren, *Belâgat Açısından Kur'ân-ı Kerim'de Tekrarların Tahlili*, Erzurum: EKEV, 2001, s. III, 91 vd.

⁴⁹ Rahmân 55/13.

⁵⁰ Mürselât 77/15.

⁵¹ Seyyid Kutub, *et-Tasvîru'l-Fenniyyi fi'l-Kur'ân*, Kâhire: Dâr-u's-Şuruk, VII. baskı, 1980, s. 160.

⁵² Canan, *Peygamberimizin Tebliğ Metotları*, s. 360.

⁵³ Mehmet Sofuoğlu, *Tefsire Giriş*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981, s. 100.

f. Tasvîr Üslûbu

Kur'ân'ın kendine has anlatım metotlarından biri; tasvîrî anlatım metodudur. Tasvîr; *bir şeyin nicelik, nitelik, görünüm, özellik veya yapısının ayrıntılı ve açık bir biçimde söz yahut yazı ile anlatılmasıdır*.⁵⁴ Bu metot, bütün üslûp çeşitlerinde olmakla birlikte en net şekilde kıssalar tarzında kendini göstermektedir.⁵⁵

Kur'ân tasvir metoduyla evrensel mahiyetteki tarihi olayları ders ve ibret için dini irşat yönünden canlı ve hareketli bir şekilde muhâtaba sunmaktadır. Bu metot, insana sadece olayları değil aynı zamanda insandaki psikolojik halleri ve tabiatındaki bazı duyguları tablo gibi seyrettirmektedir. Hz. İbrahim'in Kâbe'yi inşa etmesi,⁵⁶ Hz. Nuh'un tufan esnasındaki duygu ve ifadeleri⁵⁷ ayetlerde tasvir üslubuyla ifade edilmiştir. Tasvîri anlatımda asıl amaç; dini irşad ve yönlendirmedir.⁵⁸

Kur'ân'da bazı kişiler tasvir edilirken, yüzlerindeki ifâdeler muhâtabalara zikredilmektedir. Mesela Abese Sûresinin başındaki ilk âyetler⁵⁹ ve müşriklerden birine kız çocuğu müjdelendiğindeki yüz ifâdeleri⁶⁰ tasviri anlatıma örnektir. Muhatap tasvir üslubuyla manayı, olayı, ruhi bir durumu, insan tipini göz önünde canlandırır. Buralara bir de konuşma ekleyince bu hayali sahne tamamlanmış olur. Sonra da muhâtabaları istediği sahne ve zamana çeker.⁶¹

Edebî tasvir metodu, Kur'ân'ın sadece kıssalar üslûbunda değil bütün üslûplarda tercih edilen bir vasıtaadır.⁶² Ancak, kıssalarda daha önplandadır. Bu üslûba canlılık katan bir diğer unsur da hak ile bâtil, hayır ile şerrin birlikte zikredilmesidir. Kur'ân kıssaları ile beşeri kıssalar arasındaki benzerlik sadece şahıs, olay, konuşma, zaman ve mekân gibi unsurlardır.⁶³

Allah (cc), müşriklerin iman karşısındaki tavırlarını, âhiretteki durumlarını muhâtabaların önüne son derece canlı tasvirlerle sunmaktadır. “- Onların içinde seni dinleyenler vardır, biz onların kalplerini, Kur'ân'ı anlamalarına

⁵⁴ Demir v.dğr., *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, s. 395

⁵⁵ Kutub, *et-Tasvîru'l-Fenniyyi fi'l-Kur'ân*, s. 36-86;190-215.

⁵⁶ Bakara, 2/127-129.

⁵⁷ Hûd 11/42-43.

⁵⁸ Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 247-249.

⁵⁹ Abese 80/1-3.

⁶⁰ Zuhruf 43/57.

⁶¹ Seyyid Kutub, *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, tr. Süleyman Ateş, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşr, ts., s. 6.

⁶² Kutub, *et-Tasvîru'l-Fenniyyi fi'l-Kur'ân*, s. 36.

⁶³ Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, s. 199.

engel oluşturacak biçimde, perdeledik, kulaklarını da sağırlaştırdık. Bu yüzden her türlü mucizeyi görseler bile ona inanmazlar. Nitekim bu kâfirler tartışmak için yanına geldiklerinde sana: "Bu Kur'ân, eskilerin masallarından başka bir şey değildir" derler. Hem başkalarını Kur'ân'dan uzak tutuyorlar, hem de kendileri ondan uzak duruyorlar. Böylece aslında kendilerini mahvediyorlar, ama bunun farkında değildirler."⁶⁴ Âyetler muhâtaplara karşılıklı iki sayfa olarak tasvîr edilmektedir. Birinci sayfa dünyaya ilişkin olup inatçılık ve yüz çevirme tasvirlerinden oluşuyor. İkinci sayfa ahiretle ilişkili olup pişmanlıklarla doludur. Kur'ân, bu sahneyi son derece etkileyici ve canlı bir tarzda sunuyor.⁶⁵ O, bu tasvirlerle Allah'a inanmayan insanlara hitâp ederek onları güçlü bir şekilde sarsmaktadır.

g. Teşvik Üslûbu

İnsan birçok zaafının yanında birçok faziletleri olan karmaşık bir varlıktır. Bu sebeple İslam insanı bir bütün olarak ele alır. Zaaflarına karşı korkutucu faziletlerine karşı da teşvik edici bir metotla ona yaklaşır.⁶⁶ Teşvik üslûbu Kur'ân'da yer alan konuşma üslûplarından birisidir. Bu üslûp, son ilâhi hitâbın muhâtabı olan insanların iç dünyalarına, akıl ve duygularına hitâp etmenin bir yoludur. Burada genelde muhâtabı istenilen yöne çekmek için onu duygusal ve mantıksal olarak önceden hazır hale getirme hedefi yatmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de bu üslûp, sadece Allah'a has bir üslûp olmayıp, konuşmalarına yer verilen peygamber, melek, şeytan ve diğer canlıların konuşmalarında dahi bu üslûbun kullanıldığı görülmektedir. Bu üslûpta genel amaç; kıyamete kadar gelecek olan muhatapları; iyi, güzel ve doğruya yönlendirme, kötü, çirkin ve faydasız olan şeylerden uzaklaştırma gayreti bulunmaktadır.

Kur'ân-ı Kerim'de, insanları ilâhi hakîkâti kabule teşvik eden ve bu davete ilgisiz kalmaktan sakındıran birçok âyet mevcuttur. Fakat bu iki yaklaşımdan hangisini daha fazla kullandığı sorusuna verilen cevap ikisinin de dengeli bir biçimde kullanıldığıdır. Teşvik ve sakındırma üslupları bazen beraber bazen de ayrı ayrı kullanılmaktadır. Ancak cennet tasvirlerinin cehennemden fazla olması ceza ve mükâfat ifadelerinden mükâfatın daha fazla yer alması Kur'ân'ın terğib üslûbunu daha çok tercih ettiği görüşünü ortaya

⁶⁴ En'âm 6/25-26.

⁶⁵ Kutub, *fî Zilâl*, II, 1077.

⁶⁶ Ahmet Güneş, *Hoşgörünün Hukuki Temeli*, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006, s. 51.

çıkarmaktadır.⁶⁷ Ancak genel olarak konuya bakıldığında birbirine üstünlük olarak değil de muhâtapların durum ve şartlarına uygun bir şekilde tercih yapıldığı görülmektedir.

Allah (cc), mü'minleri ahirette kendilerini azaptan kurtaracak imana sahip olmaya, ibadet yapmaya ve sadaka vermeye teşvik etmektedir; “-Ey iman edenler! size elem dolu bir azaptan kurtaracak bir ticaret göstereyim mi? -Allah’a ve peygamberine inanır, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edersiniz. Eğer bilerseniz, bu sizin için çok hayırlıdır. -(Bunu yapınız ki) Allah, günahlarınızı bağışlasın, sizi içinden ırmaklar akan cennetlere ve Adn cennetlerindeki güzel meskenlere koysun. İşte bu büyük başarıdır.”⁶⁸ Bu âyetlerdeki ifâde biçimi ayırma ve bitişirme, soru ve cevap, ileri alma ve geriye alma yöntemleri ile insanları imana teşvik etme üslûbudur. Kur’ân ifade gücünün tüm etkileme araçlarını kullanarak bu çağrının, kalpler üzerinde daha fazla etki yapmasını amaçlamaktadır.⁶⁹ Allah, mü'minlerden ahirette kazançlı çıkmanın yollarını insanların bildikleri bir kavram olan ticaretle açıklıyor. Onlardan; iman edip cihat etmelerini ancak bu şekilde bağışlanacaklarını ve cennete giderek ticarete kârlı çıkacaklarını belirterek bu amellere teşvik etmektedir.

h. Sakındırma Üslûbu

Kur’ân, muhataplarından emir ve yasaklarına uyma konusunda dikkatlerini çekmek için bazen onları birtakım duygu ve düşüncelerden sakındırmaktadır. Bu bağlamda Allah (cc), bazı ayetlerde Hz. Peygamber’e birtakım emirler ve yasakları ümmetine bildirmesini, insanları uyarmasını istemektedir: “-De ki: “Ey Rabbim! Şeytanların vesveselerinden sana sığınırım.” –“Ey Rabbim! Onların benim yanımda bulunmalarından da sana sığınırım.” -Nihâyet onlardan birine ölüm gelince, “Rabbim! Beni dünyaya geri gönder. Ta ki boşa geçirdiğim dünyada salih bir amel yapayım” der.”⁷⁰ Yüce Allah bu ayetle Hz. Peygamber’i kıyamette müşriklerin pişmanlıklarını haber vermektedir. O ve onun ümmeti kıyametin dehşetinden sakındırılmaktadır.⁷¹ Burada müşriklerin duasından maksad, iman edenlerde sakınma duygusunu arttırmaktır. Hz. Peygamber’in

⁶⁷ Esra Hacımuftüoğlu, *Kur’ân-ı Kerim’in İrşad Üslûbu*, Ankara: TDV Yayınları, 2013, s. 211.

⁶⁸ Sâff 61/10-12.

⁶⁹ Kutub, *fi Zilâli'l-Kur’ân*, VI, 3558.

⁷⁰ Mü'minûn 23/97-100.

⁷¹ Muhammed Mahmud Hicâzî, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, ter. Mehmet Keskin, İstanbul: İlim Yayınları, ts., II, 282.

şeytanların vesveselerinden Allah'a sığınması da ümmetine şeytanların vesveselerinden sakınmayı ve Allah'a sığınmalarını öğretmeye yöneliktir.⁷²

i. Karşılaştırma Üslûbu

Kur'ân'da yer alan diyaloglarda kullanılan diğer bir üslup karşılaştırma üslubudur. Türkçe'de karşılaştırma: *"Kişilerin veya varlıkların benzer veya farklı yanlarını incelemek amacıyla yapılan kıyaslamaya karşılaştırma denir. Diğer bir ifadeyle karşılaştırma, aralarında ilişki bulunan varlık ya da kavramları ortak ya da farklı yönleriyle anlatmaktır."*⁷³ Arapça'da mukayese ile ifade edilir.

Karşılıklı konuşmaların bazılarında muhatabı iknâ etmek için birtakım karşılaştırmaların yapıldığı görülmektedir.⁷⁴ Bu tür üslûbun genelde müşrikler ve Ehl-i Kitab'a yönelik olduğu görülmektedir. Bu ayetlerden birisi Zümer Süresinin 9. Ayetindeki *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu ?"* şeklinde bilenlerle bilmeyenlerin karşılaştırıldığı tablodur.

İman edip salih amel işleyenle sadece dünya için çalışanın karşılaştırıldığı şu sahne dikkat çekicidir: *"Kıyamet gününde yüzünü azabın şiddetinden korumaya çalışan kimse, (o gün) azaptan emin olan kimse gibi midir? Zâlimlere, "Kazandıklarınızı tadın" denir."*⁷⁵ İnsan, normal zamanda kendisini elleri ile korumaya çalışır. Fakat kıyametin dehşetinden el ve ayak korunmaya yetmeyecek yüzle de azaptan korunmaya çalışılacağı ifade edilmektedir.⁷⁶ Bu da ahiretteki korkunun, sıkıntının, ızdırabın şiddetini göstermektedir.

Hz. Peygamber dini hakikatleri ümmetine aktarmak için mukâyese üslûbunu birçok örnekte kullanmıştır. Bu konudaki örneklerden bazılarını zikretmek gerekirse; kendisini ve ümmetinin durumunu ateş etrafındaki kelebeklere benzetmesi,⁷⁷ insanları sadakaya teşvik için cimri ile cömerti karşılaştırması,⁷⁸ salih insanlarla birlikte olmanın önemini anlatırken iyi ve kötü

⁷² Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIII, 110.

⁷³ [http://www.edebiyatogretmeni.org/karsilastirma/\(04.06.2016\)](http://www.edebiyatogretmeni.org/karsilastirma/(04.06.2016))

⁷⁴ Ahzâb 33/23-24; Sâffât 37/94-99; Duhân 44/43-57.

⁷⁵ Zümer 39/24.

⁷⁶ Karaman v.dğr., *Kur'ân Yolu*, IV, 534.

⁷⁷ Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî el-Müslim, *Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, *"Fedâil"*, 17.

⁷⁸ Ebî Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992, *"Zekât"*, 28.

arkadaşı karşılaştırması,⁷⁹ Kur'ân okumanın faziletini ifade ederken okunan ev ile okunmayı karşılaştırması⁸⁰ bu konuda birkaç örnektir.

j. Dikkat Çekme Üslûbu

Kur'ân'da Yüce Yaratıcı, insanları kendilerine getirme için, yer, gökler, hayvanlar, gece, gündüz vb. olay ve durumlara dikkat çekerek onları hak yola davet etmektedir. Aslında Kur'ân, dikkat çektiği bu varlıkların nasıl yaratıldığından çok niçin yaratıldığına, vazifelerine ve yaratılış gayelerine değinip, insanları bu varlıkların yaratıcısı Allah'a ulaştırma amacı taşımaktadır.⁸¹ Dikkat; *zihinsel çabanın duyuşsal veya zihinsel olaylara yoğunlaştırılması*,⁸² algılamayı, düşünceleri, duyuşsal girdileri çevresel uyarıcıların kimilerini görmezlikten gelip kimilerini seçerek onlar üzerinde odaklaşma; böylece seçilen uyarıcıları daha net algılama ve bu süreçlerin tümünü istençli olarak denetleyip yönlendirme yeteneğine⁸³ denmektedir. İnsanları, araştırmaya, düşünmeye, uyanık olmaya teşvik eden bir üslûptur.

Yüce Yaratıcı bir âyette bütün insanlara niçin kendisine kulluk yapmaları gerektiğini ifade edip, dikkatlerini bu konuya çekmiştir: *“Ey insanlar, sizi ve sizden öncekileri yaratmış olan Rabbinize kulluk ediniz ki; Allah'ın azabından korunabilesiniz. O ki, size yeri döşek, göğü tavan yaptı ve gökten su indirip onun aracılığı ile size rızık olarak topraktan çeşitli ürünler çıkardı. O halde O'na bile eşler koşmayınız.”*⁸⁴ Bu çağrı bütün insanları, gerek kendilerini ve gerekse daha önceki dönemlerde yaşamış tüm insanları sadece Allah'a kulluk etmeye davet ediyor. Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde Allah'ın gücü ve nimetleri hatırlatılırken sık sık gökten su (yağmur) indirildiği ve bunun aracılığı ile yeryüzünde çeşitli bitkiler yetiştirildiği vurgulanır.⁸⁵

Kur'ân muhataplarıyla diyaloga girerken muhatabına göre üslup belirlemektedir. O, bu diyaloglarda bazen üslubunu sertleştirir. Bu durumda bu diyaloglara muhacce, mücadele, münazara ve muaraza gibi farklı isimler verilir. Dikkat çekme üslubu genelde nimetlerin kıymetini bilmeyen veya yaratılış amaçlarını düşünmeyen kişilerle ilgili diyaloglarda gözlemlenir.

⁷⁹ Buharî, “Büyü””, 38.

⁸⁰ Müslim, “Müsaafir”, 211.

⁸¹ Veysel Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usûl*, Erzurum: Aktif Yayınevi, 2007, s. 85.

⁸² Orhan Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003, s. 117.

⁸³ Rasim Bakırcıoğlu, *Ansiklopedik Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2006, s. 83.

⁸⁴ Hacc 22/2.

⁸⁵ Fahrüddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, XXIII, 6.

Allah (cc), yeryüzünde gezip ibret almaları için geçmiş kavimleri insanların dikkatine sunmaktadır; *“Onlar, Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığını, sonra onu nasıl tekrarladığını görmüyorlar mı? Şüphesiz bu Allah'a göre kolaydır. -De ki: “Yeryüzünde dolaşın da Allah'ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığını bakın. Sonra Allah (aynı şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır.”*⁸⁶ Bu âyette, Allah'la buluşmayı inkâr eden kâfirlere yönelik bir hitap vardır.⁸⁷ Âyet, onları yeryüzünde dolaşmaya, Allah'ın yaratma, canlı-cansız varlıklardaki sanatını ve ayetlerini gözlemlemeye çağırıyor.⁸⁸

k. İkna Üslûbu

Kur'ân diyaloglarında sıkça karşımıza çıkan üsluplardan birisi de ikna üslubudur. İkna; *“Bir kanaati kabul ettirme, bir kanaat uyandırma, inanmasını sağlama, razı etme”* gibi anlamlara gelmektedir. Allah (cc), ayetlerde Hz. Peygamberin getirdiği vahiy ve hakikatlere iman etmeleri için insanlara birtakım iknâ üslûplarını kullanmıştır. Mesela insanları tek Allah inancına davet etmek için yeryüzünde birden fazla ilâhın olması durumunda olacakları haber verdiği Enbiya Süresinde iknâ üslûbunu şöyle kullanmaktadır; *“Eğer yerde ve gökte Allah'tan başka ilâhlar olsaydı, kesinlikle ikisinin de düzeni bozulurdu.”*⁸⁹

İkna üslûbu Kur'ân'da farklı şekillerde kullanılmıştır. İnsanlar; 1. şahsiyetlerle 2. duygularla ve 3. aklî ve mantıkî çıkarımlarla iknâ edilmeye çalışılmıştır. Bazen şahsiyet hakkında bilgiler verilir. Mesela bu şahsın birtakım özellikleri vasıtasıyla muhataplar birtakım duygu ve düşüncelere iknâ edilir. Bazen insanlarda mevcut olan birtakım duyguları öne çıkarılır. Bu duygular vasıtasıyla muhataplar iknâ edilmeye çalışılır. Bazen de aklî ve mantıkî deliller kullanılır.⁹⁰ Konu genelleştirilir, parçalara bölünür, karşılaştırma yapılır, kıyas edilir ve delillerle işhad yapılır.⁹¹ Bütün bu çalışmaların tek amacı olup o da muhatabı etkilemeye çalışmaktır.

1. Somutlaştırma Üslûbu

Kur'ân'ın muhâtaplarına birtakım hakikatleri yerleştirmek için soyut kavramları veya gelecekle ilgili haberleri somutlaştırarak sunması onun

⁸⁶ Ankebût 29/19-20.

⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, VI, 366.

⁸⁸ Kutub, *fi Zilâl*, V, 2730.

⁸⁹ Enbiyâ 21/22.

⁹⁰ Hayati Aydın, *Kur'ân'da Psikolojik İkna*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2002, s. 62.

⁹¹ Senâ Mahmud Abdullah Âbid, *el-Hivâr fil-Kur'ân Meâlimihi ve Ehdâfîhi*, Cidde: Dâr-u Endulusi'l-Hadrâi, 2004, II, 1044.

üslûbunun çeşitliliğini göstermektedir. Kur'ân'da insanlar için Rab, cennet, cehennem, diriliş, sadaka, zekât vb. hakikatler bazı canlandırma ve tasvirlerle somutlaştırılmaktadır. Nitekim Bakara Süresinde zekâtın insana sağlayacağı fayda insanların bildiği bir örnekle şöyle somutlaştırılmıştır; *“Mallarımı Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah dilediğine kat kat verir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”*⁹²

m. Hitâp Üslûbu

Kur'ân'ın muhatabın dikkatini çekmek için kullandığı üsluplardan birisi de hitaptır. O, birçok ayette farklı muhataplara değişik şekillerde seslenmiştir. Hitâbet; Arapça bir kelime olup, *“Maksadı anlatmak için, sözü düşünceyi şahsa veya diğer şahıslara yönlendirme, onlara karşı etkili ve inandırıcı konuşmak”* demektir.⁹³ Terim olarak *hitâbet; kişilerin herhangi bir konuda muhâtaplarına veya topluma düşündüklerini, bildiklerini kısa, özlü, etkili ve düzgün bir ifâde ile anlatmalarınıdır.*⁹⁴

Kur'ân, bütün asırlardaki insanların anlayış seviyelerine hitâp etmektedir.⁹⁵ Kur'ân, akla ve kalbe hitâp ederken; sadece mantiki ya da sadece duygusal hitâplarda bulunmaz. Hitâplarında bazen akla, bazen de duygu ve kalbe hitâp ön plandadır.⁹⁶

Son ilâhi kelâm olan Kur'ân'da, hitâbetin ve insanlarla güzel ve etkili bir şekilde konuşmanın gerekliliği üzerine birçok âyet mevcuttur. Zaten, Kur'ân-ı Kerim'in kendisi insanlara *“en güzel söz”* olarak takdim edilmektedir.⁹⁷ Bu nedenle insanlar, güzel söz söylemeye⁹⁸ davet edilir; *“Sözü dinleyip de onun en güzeline uyanlar var ya, işte onlar Allah'ın hidâyete erdirdiği kimselerdir. İşte onlar akıl sahiplerinin ta kendileridir”*⁹⁹ diyerek söylenen sözü dikkatli dinlemeye ve bu söze tabi olmaya teşvik vardır. Hz. Peygamber'e hitâben; insanlarla konuşurken etkili söz söylemesi emredilmektedir; *“Onlar, Allah'ın kalplerindekini bildiği kimselerdir. Öyleyse onlara aldırma. Onlara öğüt ver ve onlara, kendileri hakkında etkili ve güzel söz*

⁹² Bakara 2/261.

⁹³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, I, 361.

⁹⁴ İbrahim Emiroğlu, *Ana Konularıyla Klasik Mantık*, İstanbul: Asa Kitabevi, 1999, s. 249; Ahmet Lütfi Kazancı, *Peygamberin Hitâbeti*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s. 24.

⁹⁵ Güllüce, *Bilimsel Tefsirde Usûl*, s. 134.

⁹⁶ Said Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Konya: Kitap Dünyası, 2013, s. 103.

⁹⁷ Zümer 39/23; A'raf 7/137.

⁹⁸ İsrâ 17/53; Bakara 2/83.

⁹⁹ Zümer 39/18.

söyle.”¹⁰⁰ Yine Firavun’u hakka davet için gönderilen Hz. Mûsâ ve Hz. Harun’a “Ona yumuşak söz söyleyin olur ki düşünür yahut korkar”¹⁰¹ emri verilir. Hz. Peygamber de huzurunda konuşan bir hatibi dinledikten sonra; “sözde sihirleyen bir kudret vardır”¹⁰² buyurmuştur. Bunlar, söz ve hitâbetin önemini ve tesirini göstermektedir.¹⁰³

Bazılarını kısaca sunduğumuz Kur’ân’da diyalog üslubunun özellikleri insanların anlatım özellikleriyle kıyaslanamayacak kadar çoktur. Burada öne çıkanları zikretmeye çalıştık. Elbette bunların dışında; canlandırma, tahyil, tescim, soyutlama, tahkir, zem vb. üslublar Kur’ân’da yer almıştır. Makalemizin uzamaması için bu kadarla yetiniyoruz.

Sonuç

Kur’ân’ın ana gayelerinden en önemlisi; tevhit inancının muhataplarda sağlamlaştırılmasıdır. O içerisinde bulunan yüzlerce ayette kıyamete kadar gelecek insanlara geçmişte tevhid inancını tebliğ eden peygamberler, salih kimseler ve melekler gibi örnek şahsiyetlerle rehberlik etmiştir. Elbette bu mübelliğ şahsiyetlerin muhatapları aynı duygu, düşünce ve inanç içerisinde olması mümkün değildir.

Özellikle muhatapları eğitmede Kur’ânî bir yöntem olan diyalog üslubunun gayelerinden bazıları; muhatapları bir takım dini değerlere davet etmek, teşvik etmek, öğüt vermek, hatırlatmak, uyarmak ve onları terbiye etmektir. O bu bağlamda insanlardan konuşma esnasında sahip olmalarını veya uzak durmalarını istediği birçok ilke, prensip, tutum ve davranışı diyaloglar eşliğinde sunarak insanlara yol göstermektedir.

Kur’ân; diyalogları sunarken muhatapın seviyesine göre farklı üslup ve değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bazen bu konuşmalarda soru, cevap, tasvir, kıssa anlatma, karşılaştırma, dikkat çekme, tartışma vb. farklı üslupları kullanmıştır. Bütün bu üsluplar dini tebliğde muhataplar için birer örnek mahiyetinde olup onlara muhataplarına göre nasıl konuşacaklarını ortaya koymaktadır.

¹⁰⁰ Nîsa 4/63.

¹⁰¹ Tâhâ 20/44.

¹⁰² Buhârî, “Nikâh”, 47; Müslim, “Cumua”, 47.

¹⁰³ Kazancı, *Peygamberin Hitâbeti*, s. 26.

Kur'ân'da diyalog üslubuyla ilgili dokuz yüz küsur ayetin bulunması dikkate değerdir. Son ilahi hitap, insanlara kulluk yolunda gerekli rehberliği yaptığı gibi insana Rabbiyle, hemcinsleri ve diğer varlıklarla münasebet ve iletişiminin nasıl olması gerektiği hususunda da birtakım ilke ve örnekler eşliğinde rehberlik etmektedir. Bundan dolayı insan, dünya ve ahiret yolculuğunda kendisine rehberlik etsin diye indirilen son ilahi kitabı bu yönüyle de ele alıp dini, ailevi, sosyal vb. ilişkilerini düzenlemeye çalışmalıdır.

Kaynaklar

- Abbas, Hüseyin, *Kasasu'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Ürdün: Dâru'n-Nefâis, 2010.
- Âbid, Senâ Mahmud Abdullah, *el-Hivâr fil-Kur'ân Meâlimihî ve Ehdâfihî*, Cidde: Dâr-u Endülüsî'l-Hadrâi, 2004.
- Akk, Halid Abdurrahman, *Usûlu't-Tefsir ve Kavâiduhu*, Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2007.
- Âmir, Necip Halid, *Peygamberimiz Sorunları Nasıl Çözerdi?*, çev. Ömer Faruk Tokat, İstanbul: Gonca Yayınları, 2011.
- Aydın, Hayati, *Kur'ân'da Psikolojik İkna*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2002.
- Bakırcıoğlu, Rasim, *Ansiklopedik Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2006.
- Baş, Erdoğan, *Kur'ân'ın Üslûbu ve Tekrarlar*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2003.
- Bolelli, Nusreddin, *Belağat*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Buhârî, Ebî Abdullah Muhammed b. İsmail. *Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Tebliğ Metodları*, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2007.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sıhah fi'l-Lügati ve'l-Ulüm*, tasnif: Nedim Mar'aşlı, Üsâme Mar'aşlı, Beyrut: Dâru'l-Hadarâti'l-Arabiyyi, 1975.
- Cirit, Hasan, *"Kussas"*, DİA, Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çanga, Mahmud, *Kur'ân-ı Kerim Lügati*, Timaş Yayınları, İstanbul 1991.
- Çimen, Abdullah Emin, *Kur'ân-ı Kerim'de Helâk Kavramı*, İzmir: Işık Akademi Yay., 2007.
- Dağ, Mehmet, *Kur'ân'da Üslûp Diyalektiği İltifat*, Ankara: Salkımsöğüt Yay., 2008.
- Dağdeviren, Alican, *Kur'ân'da Sorular ve Cevaplar*, İzmir: Yeni Akademi, 2006.
- Demir, Ömer v.dğr., *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1992.
- Demir, Şehmus, *Mitoloji, Kur'ân Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2003.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: İFAV Yayınları, II. baskı, 2011.
- Emiroğlu, İbrahim, *Ana Konularıyla Klasik Mantık*, İstanbul: Asa Kitabevi, 1999.

- Eren, Cüneyt, *Belâgat Açısından Kur'ân-ı Kerim'de Tekrarların Tahlili*, Erzurum: EKEV, 2001.
- Garbal, Muhammed Şefik, *Mevsuâtü'l-Arabiyyeti'l-Müeyyessere*, New York: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1975.
- Güllüce, Veysel, *Bilimsel Tefsirde Usûl*, Erzurum: Aktif Yayınevi, 2007.
- Gümrükçüoğlu, Süleyman, *Kur'ân'da İletişim Dili*, İstanbul: Etkileşim Yay., 2014.
- Güneş, Ahmet, *Hoşgörünün Hukuki Temeli*, İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Hacımuftüoğlu, Esra, *Kur'ân-ı Kerim'in İrşad Üslûbu*, Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Hacımuftüoğlu, Nasrullah, *İ'caz ve Belâgat Deyimleri*, Erzurum: EKEV, 2001.
- Halefullah, Ahmed Muhammed, *Kur'ân'da Anlatım Sanatı (el-Fennü'l-Kasasî)*, Ankara: Ankara Okulu, 2012.
- Hamidullah, Muhammed, *İslama Giriş*, çev. Kemal Kuşçu, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1961.
- Hançerlioğlu, Orhan, *Ruhbilim Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2003.
- Hicâzî, Muhammed Mahmud, *et-Tefsîru'l-Vâdih*, ter. Mehmet Keskin, İstanbul: İlim Yayınları, ts.
- [http://www.edebiyatogretmeni.org/karsilastirma/\(04.06.2016\)](http://www.edebiyatogretmeni.org/karsilastirma/(04.06.2016))
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-Arab*, tashih; Muhammed Abdulvehhab, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyyi, 1997.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. Râğıb, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1422/2001.
- Karaman, Fikret, *Sünnetin Işığında Tebliğ ve Davet*, Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Karaman, Hayrettin v.dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Kazancı, Ahmet Lütüfi, *Peygamberin Hitâbeti*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.
- Kur'ân-ı Kerim Meâli, Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- Kutub, Seyyid, *et-Tasvîru'l-Fenniyyi fi'l-Kur'ân*, Kâhire: Dâr-u'ş-Şuruk, VII. baskı, 1980.
- , *fi Zilâli'l-Kur'ân*, Kâhire: Dâru'ş-Şurûk, XXXII. baskı, 2003.
- , *Kur'ân'da Kıyamet Sahneleri*, ter. Süleyman Ateş, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, ts.
- Mutlu, Erol, *İletişim Sözlüğü*, Ankara: Ark Yayınları, 1995.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî, *Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nursi, Said, *İşâratü'l-İ'caz*, İstanbul: Sözlük Yayınevi, 2006.
- , *Sözlük*, İstanbul: Sözlük Yayınevi, 2006.
- Râfi, Mustafa Sadık, *İ'cazu'l-Kur'ân ve'l-Belâğatü'n-Nebeviyyi*, Beyrut: Dâru'l-Erkam, III. baskı, 2004.
- Râzî, Fahrüddîn, *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, Beyrut: Dâr-u İhyâi't-Türâsi'l-A'rabî, 1997.

- Sofuoğlu, Mehmet, *Tefsire Giriş*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- şengöl, İdris, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, İzmir: Işık Yayınları, 1995.
- şimşek, Said, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Konya: Kitap Dünyası, 2013.
- Uslu, Mustafa, *Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Yağmur Yayınları, 2007.
- Yıldırım, Suat, *Anahatlarıyla Kur'ân-ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine Giriş*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011.
- Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut; Dâru'l-Mafire, ts.